

lom. De ezzel a nagy általánosságban tartott vázlattal is pozitív adatot akartam szolgáltatni ahhoz a kérdéshez: van-e tájból fakadó régészeti problémája az egyetemnek?

Azt hiszem, hogy az elmondottakból nehéz volna az ellenkezőjére következtetni. S hogy ezek valóban az egyetem problémái, azt éppen az egyetem természete hozza magával, mint ahogy a múzeum természete zárja ki a múzeum feladata köréből. A mi feladatunk nem az anyag gyűjtése, hanem a tudományos feldogozás és végeredményben annak a szintézisnek elkészítése, amelynek részletmukájaként minden eddigi kutatás eredményét fel kell használnunk.

BANNER JÁNOS

A magyar és a nemzetiségi kulturák viszonya

A MAGYARORSZÁGI nemzetiségi kérdés történetének egy elégé nem hangsúlyozható tanulsága, hogy a magyarság a vele együtt élő népek irodalmi nyelvének és nemzeti kultúrájának kifejlődését nemcsak hogy nem gátolta, hanem azt támogatta, sőt sok esetben meg is indította. Erdélyben a magyar és szász urak gondoskodásából, majd I. Rákóczi György fejedelem kezdeményezésére jelentek meg az első románnyelvű könyvek: bibliafordítások, katechizmusok (az egyik egy magyar református lelkipásztor, Fogarasi János fordítása) és egyéb vallásos művek. A román irodalmi nyelvnek ezek az első kezdetei és jelentőségük abból tűnik ki, hogy ezelőtt a román híveknek papjaik „rác”, azaz ószláv nyelven olvasták fel a szentkönyveket. Első püspökségüket, a gyulafehérvárit Báthory Istvánnak köszönhatték az erdélyi görög keleti románok, I. Rákóczi György és utóda román nyomdát tartottak fenn székelyhelyükön és Bethlen Gábor püspökének, Geleji Katona Istvánnak kezdeményezésére Erdélyben hat románnyelvű iskola létesült oly korban, amikor a kárpátokontúli vajdaságokban még szláv vagy görög volt a tannyelv. Rendkívül jellemző, hogy a magyar protestantizmus a román nyelvnek nyújtott támogatásával szemben a románok főpapja, a szerb származású Brankovics Száva a XVII. század második felében megakadályozta új román iskolák létesítését és megbénította a románnyelvű könyvnyomtatást. Később a XIX. század elején is a Sincai-Maior-Micu-triásznak a modern román nyelv megteremtésére irányuló törekvése a magyar tudósoknál és főuraknál nagyobb megértésre talált, mint tulajdon püspökeiknél. A budai Királyi Egyetemi Nyomda adta ki Sincai György „dákóromán” nyelvtanát és Maior Péternek a „dákiai románokról” írt történetét, amely a dákóromán kontinuitás ma már teljesen tarthatatlannak bizonyult elméletét vitte bele a hazai s a kárpátokontúli román köztudatba és szította fel ezzel a román nemzeti öntudatot.

Magyar, főleg erdélyi protestáns hatásra indult meg a XVII. században a részben közvetlen erdélyi főhatóság, részben pedig a Rákócziak földesúri joghatósága alatt álló rutének körében is a hazai nyelvjárások forrásából fakadó népi irodalom, kéziratos hitvitázó

iratok, postillagyüjemények stb. formájában. Kár, hogy a rutén tollforgatók az egyházi szláv, majd a nagyorosz nyelv használatával megakadályozták annak irodalmi nyelvvé válását. A ruténekkel oly szorosan érintkező keleti tótok (szlovjakok) első nyomtatott vallási könyveiket Debrecenből kapták, ahol Margitai János könyvnyomdájában 1752-ben jelent meg magyaros helyesfrással a magát közelebbről még nem nevező S. A. fáradozásából a magyar reformátusoknál használatos dicséretes és zsoltárok első szlovjak fordítása. A szlovák irodalmi nyelv útját viszont azok az ellenreformáció szolgálatában álló magyar katolikus papok, a pálosrendi Mácsay Sándor, a jezsuita Szöllösi Benedek és mások is egyengették, akik a XVIII. században a szlovák nép számára írt hitépítő műveikben a Felvidéken a králicei huszita bibliafordítás révén szélteben-hosszában elterjedt cseh irodalmi nyelvet szlovákizmusokkal tüzdelték tele és ezzel előkészítették Bernolák Antal nagy művét, a csehtől önálló szlovák irodalmi nyelv megteremtését. Ily könyveket különösen a nagyszombati egyetem nyomdája adott ki szép számmal. De ne feledkezzünk meg azokról a felvidéki magyar urakról sem, akik akár mint a szlovák nyelv barátai, akár pedig — miként Pongrác Imre, Csemiczky János, Szentiványi Barna stb. — mint ama verselgetők szintén hozzájárultak a szlovák nyelv pallérozásához.

Ha Gáj Lajos felléptéig a horvátok helyesírása azonos volt a magyarral és ha Zrinyi Miklós „Adriai tenger szirénáját“ öccse, Zrinszki Petár, mint magát a címlapon nevezi, saját neve alatt horvát nyelven is megjelentette, úgy ez eléggé rávilágít a magyar nyelv és irodalomnak a horvát nyelv és irodalom fejlődésére gyakorolt mély hatására. A vend. irodalom megalapítójának, Küzmics Istvánnak újszövetségi fordításához Torkos József, a soproni magyar evangélikus lelkész írt előszót és Küzmics Miklóst Szily János szombathelyi katolikus, a magyarul is verselgető Barla Mihályt pedig Kis János dunántúli evangélikus püspök buzdította vend. könyvek írására. A szerb irodalmi nyelv reformátorának, Obradovics Doszitejnek, a szerb fejedelemség első kultuszminiszterének több művét szintén a Királyi Egyetemi Nyomda adta ki. A modern irodalmi nyelvet megteremtő európai Karadzics Sztefanovics Vuk sokáig Délmagyarországon élt, mert csak itt számíthatott elegendő művelt szerb olvasóközönségre. Budán keletkezett 1826-ban a Magyar Tudományos Akadémia alapításának hatása alatt és működött csaknem negyedévszázadig az első szerb tudományos és irodalmi társaság, „a Szrpszka Matica“ és itt jelent meg a „Szrpszki Letopisz“, az első szerb folyóirat is. Magyarországon indult meg az első szerb politikai napilap, itt nyíltak meg az első szerb tannyelvű papi szemirárium, gimnázium és elemi iskolák. Az 1812-ben alapított zombori tnaítóképző intézet egy fél-évszázadon át az egész szerbség egyedüli ilyfajta intézete volt.

E találomra kiragadott példákból is eléggé kitűnik, hogy a hazai nemzetiségek irodalma és közművelődése mily sokat köszönhet a magyarság megértő támogatásának. Másfelől a szerb Thököly Szávanak a debreceni református kántus javára tett bőkezű adománya mutatja, hogy a múlt század első felében a nemzetiségek köréből való előkelő férfiak is elfogulatlan szeretettel viseltettek a magyar művelődés iránt. Nincs okunk tagadni, hogy a fejlődő magyar iro-

dalmat és tudományosságot nem egy, a hazai nemzetiségek köréből származó férfiú is megtermékenyítette. Nemcsak a német származásúak: a soproni Frankenburg Adolf, a pozsonyi Toldy Ferenc, a szepességi Hunfalvy János és Pál, hanem az ócsovai szlovák családból született Bél Mátyás, az egri, majd budai szerb pap fia, Vitkovics Mihály, a bunyevác származású Dugonics András, valamint a pesti tudományegyetem egykori hírneves horvát professzorai: a magyarul is verselgető ősrégész Katanchich Péter Mátyás és a büntetőjogász Vuchetich Mátyás neve sem törölhető ki a magyar kultúra aranykönyvéből. E névsort egyébként a mai napig lehetne folytatni, de elég lesz a legújabb magyar irodalom kiválóságai közül a Herczeg Ferenc, Molter Károly, Mécs László és Szenteleky Kornél nevét kiragadni, hogy érzékeljük a magyar géniusznak a nemzetiségekre gyakorolt szüntelen hatását és azt, hogy viszonzásképpen a magyar kultúra is folytonosan új értékeket nyert a nemzetiségek köréből.

A XIX. században a nemzetiségi mozgalmak vezetői Herder és Fichte tanai nyomán a nemzetiséget néprajzi, illetőleg nyelvi közösségnek tekintették. Annak ellenére, hogy a magyarság előmozdította a nemzetiségi nyelvek újjászületését és a nemzetiségi irodalmak megindulását, tehát a nemzetiségi öntudat felébresztése előfeltételeinek megteremtéséhez maga is hozzájárult és hogy viszont a magyar szellemi életbe is állandóan új erők áramlottak a nemzetiségek felől, saját nemzetiségi kultúrájukat a magyartól elkülöníteni, sőt vele szembeállítani törekedtek. Az európai viszonylatban is számottevő magyar irodalom hatása alól természetesen a fiatalabb hazai nemzetiségi költészet és irodalom sem vonhatta ki magát, amint azt például Arany Jánosnak a szlovák Ország-hviezdoslavra, Petőfi Sándornak a szerb Popovics Milánra, vagy Ady Endrének Goga Oktaviánra gyakorolt hatása is mutatja. Ezt azonban „idegen hatásnak” tartották, nem pedig családi ösztönzésnek. A szlovák és szerb irodalmárok az orosz vagy cseh, a románok a francia vagy olasz irodalmat rokonnak tekintették, a magyart ellenben nem. Igaz ugyan, hogy — ritka kivételektől eltekintve — a magyarságot még egyáltalán nem érdekelték a nemzetiségi irodalmak, márcsak azért sem, mert nyelvüket nem értette és mert ezek — megint csak néhány ritka kivételtől eltekintve — vele szemben ellenséges szellemet terjesztettek.

Kultúra azonban nemcsak a nyelv, irodalom és tudomány, hanem a képzőművészet és zene, továbbá a vallás, erkölcs, jog, szokás és társadalmi életforma, sőt a gazdasági élet is. Egy korban, amikor oly sok szó esik a népi kultúráról, a magyarság és a Kárpátok medencéjében élő többi nép kulturális viszonyának vizsgálatánál e tényezők fokozott figyelmet érdemelnek. Etnográfusaink az utolsó évtizedekben alapvető munkát fejtettek ki ezen a téren, de még nagyon messze vagyunk attól, hogy a magyar és nemzetiségi kultúrák közti bonyolult összefüggéseket teljes egészükben áttekinthessük. Ezért az alábbiakban csak néhány példára szorítkozom annak illusztrálásául, hogy Magyarországon a hosszú évszázadok folyamán a magyarság és a nemzetiségek között rendkívül mélyreható volt a kulturális egymásrahatás, úgyhogy egy évszázad irodalmi fejlődése legfeljebb meggyengíthette, de nem szüntethette meg azt.

Szorosabban, mint sok más országokban, kötik egymáshoz Magyarországon az egyhitűeket a különböző egyházak. A magyar, német, szlovák, bunyevác, vend és dráváninnyi horvát római katolikusok nemcsak ugyanazokba a templomokba járnak, hanem papjaikat is gyakran egymástól kapják, kultuszuk különleges tárgyai, így például a magyarországi szentek tisztelete is közösek náluk és így túlzás nélkül mondhatjuk, hogy összeségükben különleges tipust képviselnek a római egyház egyetemében, hasonlóan a francia-vagy olaszországi katolicizmushoz. A magyar, német, szlovák és vend evangélikusokban (a kezdettől fogva külön nemzeti egyházzal bíró erdélyi szászoktól itt eltekintek), a közös egyházi szervezet és az ősök közös küzdelmei az eltérő istentiszteleti nyelv ellenére szintén az összetartozandóság bizonyos tudatát fejlesztették ki. A református egyházban a közös kálvinista öntudat különösen a keleti tót reformátusokat hozta igen közel a magyarság kálvinista részéhez. A román, rutén és magyar görög katolikusoknak már vannak különleges egyházi szervezeteik, de a szertartások közössége, legalább is a ruténeknél és magyaroknál mégis bizonyos közösségi érzést tart ébren. Egyedül a nemzeti autokefalizmus alapján álló görög keleti egyház az, amely nem tudott szorosabb szellemi kapcsolatokat teremteni egyfelől csekélyszámú magyar, másfelől román, illetőleg szerb és a pravoszláviához újabban visszatért rutén hívei, de még az utóbbiak között sem.

A vallási élet nálunk viszonylag nagy intezitása mellett a keresztény valláserkölc, valamint a történelmi együttélés az erkölcsi elvek nagyfokú egybehangzását teremtette meg, amely különösen akkor vált szembevetővé, amikor évszázados román, szlovák és szerb sorstársainknak alkalmuk nyílt arra, hogy regáti, szerbiai és csehországi nyelvrokonaik erkölcsi felfogását a magukéval közelebből összehasonlíthassák. Egyes magyar jogintézmények, különösen a nagyrészt szokásjogi alapon nyugvó magánjogi intézmények is oly mély gyökeret vertek a szorosabb értelemben vett Magyarország különböző nemzetiségű lakosságában, hogy azokhoz hozzányulni a szerb és cseh, majd a szlovák államhatalom sem tartotta tanácsosnak. A népszokások összegező összehasonlítása az etnográfiai tudomány mai színvonalán még nem lehetséges; az egyes népi szokások (születési, lakodalmi, temetési, ünnepi szokások, babonák stb.) aprólékos egybevetése terén még sok a tennivaló. A magyarság és a nemzetiségek egymásrahatása legvilágosabban talán a ruhaviseleti szokásokból tűnik ki. A szepesi németekről a Magyar Simplicissimus már a XVII. században azt írta, hogy részben magyarul, részben németül, részben félig magyarul, félig németül öltözködnek. Mecenzéf német lakossága e század elején megőrizte Rákóczi korának jellegzetes magyar ünnepi és hétköznapi viseletét. A sopron-megyei németek Bredetzky multszázadelejei feljegyzése szerint magyar öltözeteket viselnek. Az erdélyi szászok a szürre emlékeztető, továbbá a magyar-szlovák és magyar-rutén nyelvhatár közelében élő szlovákok és rutének, valamint a horvátok, szerbek, bunyevácok és sokácok egy része a vendek férfinépeinek egyes magyaros ruhada-

rabjai (bő gatyá, csizma, erős zsinorozás, pityke stb.), azután az a tény, hogy a körösvölgyi románok a magyar népviselet egyes darabjait talán még jobban őrizték meg, mint a magyarok, a magyar izlésnek valamennyi velünk élő népre gyakorolt hatására vall. Ugyanakkor a horvát és szerb női viselet a Dunától délkeleti részének, a szerb női viseletnek pedig a Kalocsától délre fekvő vidék magyar női viseletére gyakorolt hatása is kimutatható. Ha Grailich mosonmegyei evangélikus esperes 1818-ban azt írta, hogy a megyéjébeli németek nem egy sajátosságot és szokást (*manche Eigenschaft und Sitte*) vettek át a magyaroktól, úgy ez a többi nemmagyar népre még fokozottabb mértékben áll. Különösen a nemesség társadalmi szokásait és egész életformáját vették át és utánózták szívesen az alsóbb osztályok: először a városok a múlt század első felében még túlnyomóan németajkú polgársága, majd az alatta lévő más néprétegek, közöttük a nemzetiségiek is.

Zenei téren, mint Kodály Zoltán állapítja meg, a szomszédos népekkel való évezredek érintkezés eredménye a sok közös dallam, úgy hogy néha nem könnyű megmondani, melyik milyen nemzetiiségtől ered. A múlt század úri dalszerzőinek népies dalai a nemzetiségek fiainak és leányainak ajkán is gyakran felcsendülnek a nélkül, hogy az éneklők mindig tudatában volnának azok magyar eredetének. E dalszerzők egy része nem tud magyarul (Kéler Béla), de zenei formáik magyarosak és magyaroknak vallják magukat Liszt Ferenchez, a téves cigányzenének hitt magyar zenét az egész zenei világgal megismertető nagy mesterhez hasonlóan. A férfias magyar táncok a nemmagyar népekre sem maradtak hatás nélkül. A románoknál ma is divó haidau-tánc a kuruc táborok hajdútáncával azonos, a verbunkosnak a szolvákoknál egy külön válfaja alakult ki, a XVIII. században a szászok is lejtettek magyar táncokat, amiként a csárdást ma is nemcsak a magyarok ropják e hazában. Másfelől a magyar tánczene is kapott kívülről ösztönzéseket, amilyen például a rutén kolomejka volt. Népművészeti vonatkozásban említsük meg, hogy az országba pásztorként érkezett románok házaikat a környezethez képest magyar vagy szász mintára építették, amiként csúcsíves benyomást keltő fatemplomaik az erdélyi magyar fatemplomok utánzatai. A hazai szerbek kecses barokk-templomai sohasem épülhettek volna Szerbiában. A felvidéki magyaroknál viszont egyes házépítési részletek, például a kürtös kemence szlovák és rutén hatást árulnak el.

Mindezekből azonban téves lenne arra következtetni, mintha a Magyarországon élő népek kultúrája azonos volna. Miként a magyarság a keleti őshazából, úgy a nemzetiségek is magukkal hozták az országba különleges népi kultúrájukat és ennek ősi forrásai máig sem szikkadtak ki. Az együttélés megkezdésének pillanatában azonban már megindult egy kiegyenlítődési folyamat, egy kulturális interferenciás hullám, még pedig a magyarság országfenntartó hivatása és minden nemzetiségénél sokszorosabban nagyobb száma miatt úgy, hogy a magyar kultúra hatása a nemzetiségi kultúrákra mind egyenként, mind összesen jóval nagyobb volt, mint fordítva. A nyugati kultúrát is túlnyomóan a magyarság közvetítette a nemzetiségek felé. Ez a folyamat az utolsó negyedszázadban sem állott

meg (lásd a magyar rádió és filmek népszerűségét az utódállamokban), bár most természetesen kevésbé érvényesült, mint a magyarság történetének szerencsésebb korszakaiban. Egyes hatások lehettek pusztán helyiek, de végeredményben a magyar kultúra a maga egészében érezte befolyását a nemzetiségekre, amit megfordítva nem lehetne állítani.

Csoda lett volna, ha másként lett volna és ha ennek nem lettek volna érzelmi következményei is. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a magyarországi nemzetiségeket és azok minden tagját nem szabad egy kalap alá venni és azt állítani, hogy a nemzetiségek 1848-ban és később kivétel nélkül magyarellenesek voltak, vagy valamely magyarellenese nemzetiség minden egyes gyermeke is az volt. Joggal tartja Baráth Tibor alacsonyoknak azt a becslést, mely szerint a hungarizmus a múlt század közepén 65—70 százalékos volt. A szabadságharcban a magyarországi németek, horvátok, vendek, bunyevácok és rutének érzelmileg csaknem kivétel nélkül a magyarok oldalán állottak, akik az ő jobbágy tömegeiket felszabadították, de ezen az oldalon állottak a szlovákok túlnyomó többsége. A magyarországi románok ugyancsak lojálisan viselkedtek. A magyarellenese táborban csak a szerbek, az erdélyi románok és szászok, valamint a horvátországi horvátok állottak, végül a szlovákság egy töredéke. Az osztrák abszolutizmus nemzetiségellenes politikája miatt 1867-re az arány még inkább a „hungaristák” javára tolódott el, a kiegyezés korának politikai, kulturális és gazdasági fellendülése pedig a „hungaristák” számát tovább növelte. 1914-ben a szorosabb értelemben vett Magyarország lakosságának (Horvátország és Szlavónia nélkül) legalább 75—80 százaléka magyarérmű, hungarista volt. Ebben a fentebb kiemelt tényezőknek kétségtelenül nagy részük volt.

A mondottakból ez alkalommal csak azt a következtetést szeretném levonni, hogy Magyarország egyes nemzetiségeinek és a magyarság kultúráját nem lehet élesen elválasztani egymástól, mert számos ponton egybefolynak. Nem lehet őket mechanikusan egymás mellé, még kevésbé egymás fölé, illetőleg egymás alá rendelni, hanem annak elismerése mellett, hogy a másutt nemzeti állammal bíró nemzetiségek kultúrája ama nemzetek kultúrájának is része, amelyeknek ők Magyarországon élő töredékei, kultúrájukat, a közös magyarországi kultúra részének is kell tekinteni. E közös magyarországi kultúra pedig az egyetemes európai, de a közép-európai kultúrkörön belül is egy kisebb kiterjedésű kultúrkörzetet alkot, melyre legerősebben a magyar kultúra ütötte rá a bélyegét.

Ezeket az igazságokat különösen ama területek közművelődési viszonyainak vizsgálatánál kell állandóan szem előtt tartani, ahol két vagy több nemzetiség települései földrajzilag elválaszthatatlanul egymásba kapcsolódnak. Jellegzetesen ilyen az elcsatolt Bánság vagy a Szepesség mellett a visszacsatolt Bácska, ahol nemcsak a négy nagyobb és két-három kisebb nemzetiség néprajzi és nyelvi határainak megvonása ütközik nagy nehézségekbe, de ahol számos község lakossága is különböző nemzetiségek között oszlik meg. E települési viszonyok a különböző nemzetiségek természetes sorsközösségét

eredményezik, amelyet semmiféle politikai hatalom nem szüntethet meg. Amilyen hiba volna a nemzetiségeket megakadályozni abban, hogy népi kultúrájukat az e területen, illetőleg az országon kívül élő fajtestvéreikkel való szellemi kapcsolatok fenntartásával is ápolják, ugyanolyan hibát követnének el önmagukkal szemben, ha kultúráilag teljesen önmagukba zárkóznának és a szomszédaikkal immár két évszázad óta fennálló szoros művelődési kapcsolatokat szétvágni törekednének. Szülőföldjük, Magyarország sajátos jellegét éppen az adja meg, hogy annyiféle népi kultúra érintkezik itt és hat közvetlenül egymásra. Egyike e kultúráknak a magyar is, de nemcsak egy a hét között, hanem egyben a közvetítő és összekötő is, amelytől e tájon a többi mindig többet kapott, mint amennyit neki adott és amennyit a szomszédaitól vett. Ha e szemlélet általánossá válnék, úgy a Délvidék oly tarkán-barkán összevegyült nemzetiségeinek összhangzatos kulturális együttműködése, szülőföldjük és mindnyájuk javára tartósan biztosítva lenne.

IRODALOM.

Gáldi László és Makkai László: „A románok története különös tekintettel az erdélyi románokra.” (A Magyar Történelmi Társulat kiadása). — Juhász István. „A reformáció az erdélyi románok között.” Kolozsvár 1940. — Tamás Lajos: „Fogarasi István kátéja.” Kolozsvár 1942. — Bonkáló Sándor: „A Kárpátaljai rutén irodalom-ésművelődés.” Pécs 1935. — Steier Lajos: „A tótkérdés I.” Liptószentmiklós 1912. — Fr. Hrusovszky: „Slovenské dejiny.” Turčiansky Sv. Martin 1939. — Skultéty József: „A szlovák nemesség a történelemben” (Livio Odescalchichi a dr. Jozef Skultéty „Zástava veje. Leng a zászló.” v Turčianskom S v. Martine. 1925. — „Magyar-horvát kulturális kapcsolatok az elmúlt századokban.” (Magyar Sorskérdések. Budapest 1941.). — Mikola Sándor: „A vendség múltja és jelene.” Budapest. (Évszám nélkül). — Ferdinándy Mihály és Gogólk Lajos: „Magyarok és délszlávok.” Budapest 1940. — Révész Imre: „Thököly Száva emlékezete.” (Protestáns Szemle. III. évf. 1943. január 1. szám.) Julius Gréb: „Zipseer Volksunde.” Kosmark und Reichenberg 1932. — Johann v. Csaplovics: „Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungern.” 2 kötet. Wien 1831. — Gunda Béla: „Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok. (Szekfű Gyula: „A magyarság és a szlávok.” Budapest, 1942.) — Karl Viski: „Volksleben in Siebenbürgen.” („Siebenbürgen.” Herausgegeben von der Ungarischen Historischen.) Gesellschaft Budapest 1940. Moldován Gergely: „A magyarországi románok.” Budapest 1913. — Baráth Tibor: „Az országépítés filozófiája a Kárpátmedencében.” Kolozsvár 1943. — Ernest Flachbarth: „Histoire des minorités nationales en Hongrie.” Paris-Clermont Ferrand 1944. —

FLACHBARTH ERNŐ